

QORAMOLLARDA KATTA QORIN TIMPANIYASI

Aminov Ibroimjon Nosirjon o'g'li

Namangan ilg'or kasbiy mahorat texnikumi maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada qoramollarda uchraydigan katta qorin timpaniyasi kasalligining etiologiyasi, patogenezini, klinik belgilari, tashxislash usullari, davolash va oldini olish choralari yoritilgan. Timpaniya qoramollar orasida tez-tez uchraydigan va o'z vaqtida yordam ko'rsatilmasa hayvon o'limiga olib keluvchi kasalliklardan biridir.*

Kalit so'zlar: *qoramol, katta qorin, rumen timpaniyasi, birlamchi va ikkilamchi timpaniya, ko'pikli timpaniya, rumen mikrobiotsenozi, hazm qilish fiziologiyasi, fermentatsiya jarayoni, gaz hosil bo'lishi, rumen motorikasi, kavsh qaytarish refleksi, antiko'pik preparatlar, rumenotsentez, veterinariya ichki kasalliklari, chorvachilikda oziqlantirish texnologiyasi, profilaktika choralari, nemis veterinariya adabiyotlari.*

Mavzuning dolzarbligi. Hozirgi kunda chorvachilik tarmog'ida mahsuldorlikni oshirish va hayvonlar sog'lig'ini saqlash muhim strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Qoramollarda katta qorin timpaniyasi ushbu maqsadlarga jiddiy to'sqinlik qiluvchi, tez rivojlanadigan va yuqori xavfga ega bo'lgan patologik holatlardan biridir. Kasallik o'tkir kechishi va qisqa vaqt ichida hayvon o'limiga olib kelishi mumkinligi sababli uning ilmiy jihatdan chuqur o'rganilishi dolzarb masala sanaladi. Intensiv chorvachilik tizimlarida yuqori proteinli va energiyaga boy yem-xashaklardan keng foydalanilishi rumen ichida fermentatsiya jarayonlarini kuchaytirib, gaz hosil bo'lishini me'yordan oshiradi. Natijada katta qorin timpaniyasining uchrash chastotasi ortib bormoqda. Bu holat nafaqat hayvonlarning nobud bo'lishiga, balki sut va go'sht mahsuldorligining pasayishiga, davolash xarajatlarining ko'payishiga ham olib keladi. Ayniqsa, yaylov mavsumida yosh va yuqori mahsuldor sut beruvchi sigirlarda timpaniya holatlarining ko'payishi chorvachilik xo'jaliklari uchun jiddiy iqtisodiy zarar keltirmoqda. Statistik kuzatuvlarga ko'ra, o'z vaqtida veterinariya yordami ko'rsatilmagan hollarda kasallik letalligi yuqori bo'lib, bu chorvachilikda barqaror rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Nemis veterinariya ilmiy adabiyotlarida keltirilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, katta qorin timpaniyasi ko'p hollarda oziqlantirish texnologiyasidagi xatolar va rumen mikrobiotsenozining buzilishi bilan bog'liq. Shu sababli kasallikni faqat klinik davolash emas, balki ilmiy asoslangan profilaktika choralari ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Germaniya tajribasining tahlili mahalliy chorvachilik sharoitlariga moslashtirilgan samarali profilaktik tizimlarni joriy etish zaruratini ko'rsatadi. Bundan tashqari, katta qorin timpaniyasining klinik belgilari ko'plab boshqa ichki kasalliklar bilan o'xshash bo'lgani sababli, differensial diagnostika masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Zamonaviy diagnostika usullarini qo'llash va veterinariya mutaxassislarining bilim va malakasini oshirish kasallik oqibatlarini kamaytirishda muhim rol o'ynaydi.

Etiologiya. Katta qorin timpaniyasining etiologiyasi ko'p omilli bo'lib, asosan oziqlantirish texnologiyasi va rumen funksional holati bilan bog'liq.

Asosiy etiologik omillar:

- ☒ Yangi o'rilgan va nam dukkakli o'tlar (beda, yonca) bilan ko'p boqish
- ☒ Tez fermentatsiyalanuvchi uglevodlarga boy ratsion
- ☒ Sovuq, chirigan yoki mog'orlagan yem-xashak
- ☒ Ratsionni keskin o'zgartirish
- ☒ Rumen atoniyasi va gipotoniyasi
- ☒ Qizilo'ngachning mexanik berkilishi

Nemis olimlari (Dirksen, Gründer, Stöber) tadqiqotlariga ko'ra, timpaniyaning eng muhim sababi — rumen mikrobiotsenozining buzilishi hisoblanadi.

Patogenez. Normal sharoitda rumenda hosil bo'ladigan gazlar kavsh qaytarish refleksi orqali chiqariladi. Timpaniya vaqtida ushbu refleks susayadi yoki to'xtaydi. Nemis ilmiy manbalarida rumen suyuqligining sirt tarangligi oshishi va barqaror ko'pik hosil bo'lishi asosiy patogenetik mexanizm sifatida ko'rsatiladi. Gazlarning ko'p miqdorda to'planishi natijasida: Rumen hajmi kattalashadi, diafragma va o'pkaga bosim oshadi, nafas olish va qon aylanish buziladi, gipoksiya va yurak yetishmovchiligi rivojlanadi, og'ir holatlarda hayvon o'limi bilan yakunlanadi.

Klinik kechishi va tasnifi. Klinik jihatdan katta qorin timpaniyasi quyidagi shakllarga bo'linadi:

1. Birlamchi timpaniya — oziqlantirish xatolari bilan bog'liq
2. Ikkilamchi timpaniya — qizilo'ngach kasalliklari va rumen atoniyasi natijasida
3. Ko'pikli timpaniya — rumenda barqaror ko'pik hosil bo'lishi bilan xarakterlanadi

Klinik belgilar: Chap och qorin sohasining kuchli shishishi, kavsh qaytarishning to'xtashi, bezovtalik, anoreksiya, nafas olish va yurak urishining tezlashishi, ko'p miqdorda so'lak ajralishi kuzatiladi

Diagnostika va differensial tashxis. Tashxis klinik ko'rik va anamnezga asoslanadi. Chap qorin sohasida perkussiya paytida baraban tovushi eshitiladi. Nemis veterinariya amaliyotida rumen qisqarishlarini auskultatsiya qilish va rumen suyuqligining pH ko'rsatkichini aniqlash muhim hisoblanadi. Differensial tashxisda quyidagilar hisobga olinadi:

- Qizilo'ngach tiqilishi
- Zaharlanish
- O'tkir peritonit

Davolash: Davolash imkon qadar erta boshlanishi zarur. Asosiy terapevtik chora-tadbirlar:

- Rumenni zondlash orqali gazni chiqarish
- Antiko'pik preparatlar (timpanol, poloksalen, simetikon) qo'llash
- Rumen motorikasini tiklovchi preparatlar
- Og'ir hollarda rumenotsentez (troakar bilan)

Katta qorin timpaniyasini davolashda asosiy maqsad rumenda to'plangan gazlarni tezkor chiqarish, rumen ichki muhitini barqarorlashtirish hamda hayotiy muhim tizimlar faoliyatini saqlab qolishdan iborat. Davolash choralarini tanlash kasallikning shakli (gazli yoki ko'pikli), kechish darajasi va hayvonning umumiy holatiga bog'liq holda amalga oshiriladi:

1. Favqulodda (shoshilinch) yordam bosqichi: O'tkir timpaniya aniqlanganda davolash darhol boshlanishi lozim. Birinchi bosqichda hayvonni:

- tik holatda ushlab turish,
- sekin harakatlantirish,
- oldingi oyoqlarini biroz balandroq joyga qo'yish tavsiya etiladi. Bu diafragma tushayotgan bosimni qisman kamaytiradi va gaz chiqishiga yordam beradi.

2. Mexanik gaz chiqarish usullari: Rumenni zondlash. Gazli timpaniyada birinchi tanlov usuli sifatida rumen zondi qo'llaniladi. Zond orqali erkin gazlar chiqariladi, rumen ichidagi bosim pasaytiriladi. Nemis klinik protokollarida zondlashdan oldin qizilo'ngachning mexanik berkilmaganligini tekshirish qat'iy tavsiya etiladi.. Rumenotsentez (troakarizatsiya): Zondlash samara bermagan yoki hayvon hayotiga bevosita xavf tug'ilganda rumenotsentez bajariladi. Troakar chap och qorin sohasining yuqori qismidan kiritiladi. Bu usul: tezkor va samarali, ammo asoratlar xavfi (peritonit) sababli faqat klinik ko'rsatma asosida qo'llaniladi.

3. Farmakologik davolash.

1. Antiko'pik preparatlar. Ko'pikli timpaniyada asosiy davolash yo'li — ko'pikni parchalashdir. Amaliyotda quyidagi preparatlar keng qo'llaniladi:

- Poloksalen — Germaniyada keng qo'llaniladigan samarali antifoam
- Simetikon va dimetikon
- O'simlik moylari (kungaboqar, zig'ir moyi) — yordamchi vosita sifatida. Ushbu preparatlar rumen suyuqligining sirt tarangligini kamaytirib, gaz pufakchalarining birikishini ta'minlaydi.

4. Rumen motorikasini tiklash. Timpaniya rivojlanishida rumen atoniyasi muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun davolashda:

- parasimpatomimetik preparatlar,
- achchiq stimulyatorlar,
- vitamin B kompleksi qo'llanilishi rumen qisqarishlarini tiklashga yordam beradi.

5. Metabolik va simptomatik terapiya: Katta qorin timpaniyasida gipoksiya va metabolik asidoz rivojlanishi mumkin. Shu sababli: elektrolit eritmalar, yurak faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi preparatlar, sedativ vositalar (faqat zarurat bo'lganda) qo'llaniladi. Bu hayvonning umumiy holatini barqarorlashtirishga xizmat qiladi.

6. Rumen muhitini normallashtirish: Davolashdan keyin rumen mikroflorasini tiklash muhim hisoblanadi. Shu maqsadda: probiotik preparatlar, sog'lom hayvon rumen suyuqligi (transfaunatsiya), yuqori sifatli pichan tavsiya etiladi. Nemis ilmiy manbalarida transfaunatsiya usuli yuqori samaradorlikka ega deb baholanadi.

7. Davolashdan keyingi nazorat: Davolashdan so'ng hayvon:

- kamida 24–48 soat nazorat ostida bo'lishi,
- ratsioni bosqichma-bosqich tiklanishi,
- rumen faoliyati qayta baholanishi lozim.

Bu kasallikning qaytalanishining oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, qoramollarda katta qorin timpaniyasi oziqlantirish texnologiyasidagi xatolar va rumen funksional holatining buzilishi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan o'tkir va xavfli patologiya hisoblanadi. Kasallikning rivojlanishida rumen mikrobiotsenozining izdan chiqishi, fermentatsiya jarayonlarining kuchayishi hamda gazlarning fiziologik chiqarilish mexanizmlarining buzilishi yetakchi rol o'ynaydi.

Tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, katta qorin timpaniyasi qisqa vaqt ichida nafas olish va yurak-qon tomir tizimi yetishmovchiligiga olib kelishi mumkin bo'lib, bu holat hayvonning nobud bo'lish xavfini keskin oshiradi. Shu sababli kasallikni erta tashxislash va tezkor veterinariya yordami ko'rsatish muhim ahamiyatga ega. Davolash jarayonida faqat gazni chiqarishga qaratilgan choralar yetarli emasligi, balki patogenezga yo'naltirilgan, kompleks yondashuv zarurligi ilmiy asosda tasdiqlandi. Rumen motorikasini tiklash, rumen muhitini normallashtirish hamda metabolik buzilishlarni korreksiya qilish davolash samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Nemis veterinariya adabiyotlarida tavsiya etilgan davolash va profilaktika protokollari amaliyotda yuqori samaradorlikka ega ekanligi bilan ajralib turadi.

Profilaktika masalasida ilmiy asoslangan oziqlantirish tizimini joriy etish, ratsion strukturasi va yem-xashak sifatini qat'iy nazorat qilish katta qorin timpaniyasining oldini olishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, katta qorin timpaniyasini nazorat qilishda zamonaviy ilmiy yondashuvlar va xalqaro tajribani mahalliy sharoitga moslashtirish chorvachilikda iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirish va hayvonlar salomatligini saqlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Dirksen G., Gründer H.-D., Stöber M. Innere Medizin und Chirurgie des Rindes. – Stuttgart: Enke Verlag, 2012.
2. Rosenberger G. Krankheiten des Rindes. – Berlin: Parey Verlag, 2000.
3. Tierärztliche Umschau. Pansenazidose und Tympanie beim Rind. – Deutschland, 2015.
4. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi. Veterinariya qo'llanmasi. – Toshkent, 2019.
5. O'zbekiston veterinariya jurnali. Qoramollarda oshqozon-ichak kasalliklari. – Toshkent, 2021.
6. Kuznetsov A. F. Qishloq xo'jalik hayvonlarining ichki yuqumsiz kasalliklari. – Moskva: Kolos, 2010.

7. Antipov V. A. Kavsh qaytaruvchi hayvonlarda hazm qilish tizimi patologiyasi. – Sankt-Peterburg, 2008.